

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİH YAZIMINDA GÖRSEL TARİHİN KULLANIMI VE ARŞİVLER

THE USE OF VISUAL HISTORY IN HISTORIOGRAPHY OF THE REPUBLIC OF TURKEY AND ARCHIVES

Ertuğrul MEŞE

Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ertugmese@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0830-5226.

ÖZ

Geliş Tarihi:

14.04.2025

Kabul Tarihi:

17.08.2025

Yayın Tarihi:

28.09.2025

Anahtar Kelimeler

Fotoğrafın Tarihi,
Tarih Yazımı,
Görsel Tarih,
Görsel Tarih
Arşivleri.

Keywords

History of
Photography,
History Writing,
Visual History,
Visual History
Archives.

Sosyal bilimlerin temel veri kaynakları olan arşivler geçmişten kalan ve tarihî, siyasi, sosyal, kültürel, hukuki vb. değeri olan belgelerden oluştuğu kabul edilse de bu algı fotoğrafın icadı ve görselin tarih yazımında veri kabul edilmesiyle değişmeye başlamıştır. 1800'lerden itibaren gelişim gösteren fotoğrafın arşiv değeri taşıdığı fark edilmesiyle birlikte görsel malzemeler 1960'lardan itibaren sosyal bilimlerin veri kaynakları arsında görülmeye başlamıştır. Görsel veri olan fotoğraf, zamanla sinema, reklam ve TV gibi akıcı görsellerle desteklenmiştir. Bu nedenle sosyal bilim çalışmalarında üretilen bu görsel birikimden faydalanılmaya başlanmış ve bu sayede görsel tarih diye bir alan oluşmuştur. Batı'da görsel tarih alanına dair çalışmaların artmasına paralel bir biçimde görsel tarih arşivleri oluştuğu gibi mevcut arşivlerin görsel belge kapasitesi de artmaya başlamıştır. Türkiye'de bu konuda 2000'lerden itibaren görsel tarih verileri kullanılmaya başlanmıştır. Bunun farkına varılmasıyla birlikte hem devlet arşivlerindeki hem de özel kişi ve kurumların arşivlerindeki görsel verilerin önemi ve kullanım değeri artmıştır. Bir tarihsel kaynak olarak fotoğraf, afiş, sinema vb. gibi görsel verilerin önemini ve sosyal bilimlerde kullanımını öneren bu makalede, Türkiye Cumhuriyet tarihi çalışmalarında görsel malzemenin kullanımını artırma amacıyla dünyada ve Türkiye'de oluşturulan görsel arşivlerin içeriği ve kullanım amacı hakkında bilgi verilecektir.

ABSTRACT

Although archives, which are the main data sources of social sciences, are considered to consist of documents from the past and have historical, political, social, cultural, legal, etc. value, this perception has started to change with the invention of photography and the acceptance of visual data in historiography. With the realisation that photography, which has been developing since the 1800s, has archival value, visual materials have started to be seen among the data sources of social sciences since the 1960s. Photography, which is visual data, has been supported by fluent visuals such as cinema, advertising and TV over time. For this reason, this visual accumulation produced in social science studies began to be utilised and thus a field called visual history was formed. In parallel with the increase in studies on visual history in the West, visual history archives have been formed and the visual document capacity of existing archives has started to increase. In Turkey, visual history data has started to be used in this field since the 2000s. With the realisation of this, the importance and use value of visual data in both state archives and archives of private individuals and institutions has increased. In this article, which proposes the importance of visual data such as photographs, posters, cinema, etc. as a historical source and their use in social sciences, information will be given about the content and purpose of use of visual archives created in the world and in Turkey in order to increase the use of visual material in the study of the history of the Turkish Republic.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1675524>

Atıf/Cite as: Meşe, E. (2025). Türkiye Cumhuriyeti tarih yazımında görsel tarihin kullanımı ve arşivler. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 15(3), 1426-1444.

Giriş

Genel olarak sosyal bilimlerin ve özel olarak da tarihin bilgi kaynağı olan arşivler kimi zaman sıradan kimi zamansa önemli insanlara ve temelde devletlere ait idari, hukuksal ve kurumsal açıdan değerli olan her türlü belgenin, daha sonra kullanılmak üzere saklanması ile oluşmuş yapılardır. Bu konuda çıkan 3473 sayılı kanunun 2. maddesine göre “Arşiv malzemesi:

“Türk Devlet ve Millet hayatını ilgilendiren ve en son işlem tarihi üzerinden otuz yıl geçmiş veya üzerinden on beş yıl geçtikten sonra kesin sonuca bağlanmış olup birinci maddede belirtilen kuruluşların işlemleri sonucunda teşekkül eden ve onlar tarafından muhafazası gereken, Türk Milletinin geleceğine tarihî, siyasi, sosyal, kültürel, hukuki ve teknik değer olarak intikal etmesi gereken belgeler ve Devlet hakları ile milletlerarası hakları belgelemeye, korumaya, bunlarla ilgili işlem ve münasebetler bakımından tarihî, hukuki, idari, askeri, iktisadi, dini, ilmi, edebi, estetik, kültürel, biyografik, jeneolojik ve teknik herhangi bir konuyu aydınlatmaya, düzenlemeye, tespiti yarayan, ayrıca ait olduğu devrin ahlak, örf ve âdetlerini veya çeşitli sosyal özelliklerini belirten her türlü yazılı evrak, defter, resim, plan, harita, proje, mühür, damga, fotoğraf, film, plak, ses ve görüntü bandı, baskı ve benzeri belgeleri ve malzemeyi [içerir]” (Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, 04.10.1988).

Bu malzemelerin hepsi tarihin hammaddesini oluşturduğu gibi tarihçinin de bilgiyi ürettiği kaynaklardır (Tosh, 2005, s. 31 vd.). Arşivler geçmişten kalan belgelerin belirlenen kurallara göre düzenli şekilde korunup saklanması, tasnif edilmesi ve sürekli akademik araştırmacıların, kamunun ve hukukun başvurusuna açık hâle getirilmesini sağlayan mekânlar ve kurumlar olduğu için geçmişi anlamak için temel başvuru kaynaklarının genel adıdır.

Tarihin kaynaklarını üç ana başlık altında toplamak mümkündür: Her türlü yazılı belgeyi içeren yazılı kaynaklar, fotoğraf, resim, film, harita, heykel ve mimari eserleri içeren görsel kaynaklar ve insana ait her türden sözel anlatıyı içeren sözlü kaynaklar. Bu nedenle arşivlerin ana unsurları olan belgeler sadece yazılı dokümanlardan oluşmaz. İmaj içeren her türden görsel kayıtlar da birer arşiv belgesi niteliğine sahip oldukları için geçmişin anlaşılmasında, araştırmacıya yeni bakış açısı veren değerli imgelerdir (Acun, 2011, s. 127 vd.; Maza, 2022, s. 210). Buna rağmen gravür tekniği ile üretilmiş taşbaskısı imajların, 19. yüzyıldan itibaren karikatürlerin ve afişlerin tarihsel belge olarak kullanılmaya başlaması oldukça geç tarihlerde yani tarih ile beşerî bilimler arasındaki geleneksel bariyerlerin kaldırılması Claude Levi-Strauss gibi yapısalcılarının, Ferdinand de Saussure gibi göstergebilimcilerin ve en son da Annales Okulu’nun çalışmalarıyla başlamış ve böylece görsel ve ikonografik dokümanlar tarihçilerin belgeler külliyyatına dâhil edilmiştir (Cadiou, 2011, s. 259-260).

Görme, konuşmadan önce geldiği için insanın dünyayı tanınmasında görmenin ve görmeye konu olan görsellerin hayatı bir yeri vardır. Görülebilen ve gözlemlenebilen; iletişim sürecinde yazının ve sesin haricindeki hemen hemen her şey görselliğe dâhildir. Görsel verileri mağara resimlerinde, insanların yapıp ettiği bütün varoluş biçimlerine ait nesnelere çizdikleri resimlerde ve dünden bugüne kalmış olan bütün nesnelerde görebiliriz. Yani görsel veriler dünden bugüne kalan görsellik içeren her şeydir. Görsel veriler olaylar yaşanırken çekilen fotoğraflar, filmler, kartpostallar, pullar, minyatürler, karikatürler, haritalar ve planlar gibi iki boyutlu görsel malzemelerdir. Üç boyutlu olarak nitelenebilecek olan bütün tarihî mekânlar, binalar, heykeller ve ilgili dönemde kullanılan eşyalar da görsel malzemeleri oluşturur. Bu bağlamda görsel veriler arasında günümüzde en çok kullanılanların başında fotoğraflar gelir (Acun, 2004, s. 95-96; Acun, 2008, s. 50; Acun, 2013, s. 421-423; Acun, 2015, s. 356-357). Fotoğraf makinesinin bulunması insanın geçmişe ve ana bakışını değiştirmiştir (Berger, 2014, s. 18). Bu değişime sosyal bilimler duyarsız kalmamış, özellikle antropologlar, sosyologlar ve tarihçiler fotoğrafı bir veri olarak kullanmaya başlamışlar ve geçmişten bugüne kalan fotoğrafları, çizimleri, resimleri ve filmleri de tarihin doğal ve asli veri kaynakları arasında değerlendirmeye çalışmışlardır. Fotoğraflar, yaşanan anı bir anlığına dondurarak, o anda meydana gelen olaylar ve olayların geçtiği koşullar hakkında “bilgi sunan aracı belgeler” (Kyvig- Marty, 2000, s. 79-80) olarak kabul edildikleri için görsel tarihi, yani “visual history”yi oluşturmuştur. Görsel olanın tarihin kaynakları arasına girmesi ise daha az söz merkezli (logocentric) bilgi anlayışının yaygınlaşmasını sağladığı gibi sözler kadar görsel olanların da geçmişe dair tarihçiye önemli şeyler söyleyebileceğini hatırlatmıştır. Ayrıca görsel olanın tarihsel kanıt niteliği taşımasıyla birlikte, bilgi kaynakları arasına toplumsal olanın kaydedildiği bütün alanlar dâhil edilerek “bilginin coğrafyası” genişlemiştir (Burke, 2001, s. 42, 55). Görsel tarih, fotoğrafın 19. yüzyıldan itibaren toplumsal tarihe kanıt olarak kullanılabileceği gibi gündelik yaşam ile sıradan insanların deneyimleri hakkında bilgi içerdiği için “tabandan tarih”in oluşturulması

bilinciyle 1960'lı yıllardan itibaren oluşmaya başlamıştır. Görsel bir veri kaynağı olan fotoğrafla yakalanan imgeler, tarihin görgü tanıklarıdır (Burke, 2016, s. 11-13). Bu işlevi ile fotoğraf, insanın ikinci hafızası olarak kabul edilebilir. Fotoğraf, Albert Kahn'ın deyişiyle "kaybolan şeylerin sağ kalan tanıkları" (Danacıoğlu, 2001, s. 90-91) olduğu için insanlar, fotoğraf makinesi ile kendilerine görsel içerikli ikinci bir hafıza yaratmışlardır. Fotoğrafla yaşamların görsel açıdan kayda alınması ve istenildiği zaman anın yeniden üretimi ile insanoglu artık hafızasını görsel olarak yeniden canlandırmanın yöntemini görsel tarihte bulmuştur.

Bu makalede Cumhuriyet tarihi çalışmalarında genel arşiv belgelerinin yanında görsel tarih verilerinin kullanılmasının önemini hatırlatma amacıyla fotoğrafın Batı'daki ve Türkiye'deki tarihi ve görsel verilerin tarih yazımında kullanılmasında nelere dikkat edileceği hakkında bilgi verilecektir. Ardından dünyada ve Türkiye'de bulunan arşivler ve bu arşivlerdeki görsel malzemenin içeriği, kullanıma uygunluğu vb. konularda bilgilendirici açıklamalar yapılacaktır. Bununla amaçlanan ise tarihsel araştırmalarda geleneksel belge tabanlı malzemelerin yorumunda zenginlik katma amacıyla arşivlerde bulunan görsel kaynakların zenginliğine dikkat çekmektir.

Bir Arşiv Kaynağı Olarak Fotoğrafın Kısa Tarihi

Fotoğrafın ilk icat edildiği zamanların gizemi, matbaanın ilk ne zaman icat edildiği kadar gizemli değildir. Fotoğrafın ortaya çıkışında belki de göze çarpan ilk şey, onun icat edilme zamanının geldiğinin birçok mucit tarafından farkına varılmış olmasıdır. Fotoğraf (Photographe) kelimesi "ışıkla yazı yazmak" anlamına gelen Yunanca *photos* (ışık) ve *graphie* (yazı) sözcüklerinden oluşmuştur. MÖ 4. yüzyıldan beri ressamların daha gerçekçi resimler çizmesi için *Camera Obscura* diye adlandırılan kapalı bir oda sistemi inşa edilmiş ve bu odanın içine giren ressamlar duvarlara yansıyan görüntülerden daha doğru perspektifli resimler yapmışlardır. İçine ışık girmeyecek bir biçimde tasarlanmış odanın bir duvarına açılan delikten, çizilmek istenen dışarıdaki manzara, açılan delikten yansıyan ışık aracılığıyla odanın iç karşı duvarına ters olarak yansıtılarak çizimler yapılmıştır. Daha sonra karanlık odalar küçültülmüş ve bir sandık boyutuna indirilen aygıtın üzerinden çizim yapma imkânı elde edilmiştir. Bu nedenle *Camera Obscura* adı verilen bu teknik ileriki yıllarda fotoğraf adlı yeni bir buluşun temeli olmuştur. Joseph Nicephore Niepce (1765-1833), Fransa'da *heliography tekniği* (ilk fotoğrafçılık tekniği) ile uğraşlarının sonucunda 1826'da Chalon'daki evinin penceresinden çizmek istediği manzaraya uzun bir süre poz verdirerek düz bir yüzey üzerinde ilk kalıcı görüntüyü elde etmeyi başarmıştır. Niepce'in bu başarısını daha sonra Louis Jacques M. Daguerre (1787-1851), onun ölümünden sonra heliography tekniği çalışmalarını geliştirmiştir. 19 Ağustos 1839'da Fransız Bilimler Akademisi, Daguerre'in buluşunu dünyaya açıklamış ve bu yeni buluşun adı, icat edenin adına uygun olarak *Dagerotip* (Daguerreotype) şeklinde kabul edilmiştir. Ancak Sir Herschel ise zamanla bu icada son adını vermiştir: Fotoğraf. Fiziksel ve kimyasal bir süreç sonucunda biçimlenen fotoğraf sayesinde dünyada ilk kez somut gerçeklik tam olarak var olduğu gibi kaydedilmiştir. Fransa çıkışlı bu yeni icat, birdenbire inanılmaz bir ilgi odağı olunca araştırmacılar, meraklılar, arkeologlar, mimarlar, etnograflar, ressamlar, dünyayı etkileyen fotoğrafı sahiplenerek onu kendi uğraşları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Uzak ülkeleri fotoğraflayarak ve albümler oluşturarak görselliği önceleyen yeni bir belgeleme dönemi başlamıştır. Özellikle dünyanın birçok yerini olduğu gibi Osmanlı topraklarını da fotoğraf ile belgelemeye başlayanlar öncelikle Fransa kökenli gezginler olmuştur (Acun, 2008, s. 50; Burke, 2016, s. 156-157; Stradling, 2003, s. 91; Bodur, 2005, s. 2; Kanburoğlu, 2007, s. 26-29; Özendes, 2013, s. 13-15). Kahir ekseriyeti toplumun orta ve üst sınıfından olan Avrupalı gezginlerin İskenderiye, Kahire, Kudüs, Beyrut, Şam ve İstanbul gibi Osmanlı coğrafyasını ziyaretleri esnasında çektikleri fotoğrafların oluşturduğu görsel belgeler, belge olmanın yanında oryantalizmin görsellik bağlamında yeniden üretilmesine önemli katkılar yapmıştır (Özendes, 2004, s. 33). Bu katkılarının farkındalığıyla tarih yazımı ile yeni icat olan *dagerotip* yani fotoğraf arasında bir mütakabiliyet olduğu ve bunun da zamanın ruhunu yansıttığı bile söylenebilir. Çünkü tarih ile fotoğraf ortamı, tarihsel gerçeklik ile kamera-gerçekliği arasında var olan birçok paralellik vardır. Bu paralelliğin sosyolojik zenginliğini kavramak, fotoğraf üzerinden üretilen görselliğin sosyal bilimler arşivini genişlettiğini ve derinleştirdiğini de görmektir (Kracauer, 2014, s. 25, 69).

Türkiye'de Fotoğrafın Tarihi

Cumhuriyet öncesi dönemde Türk toplumunda realist görselliğin kaynakları arasında tasvir yasağını aşan minyatürler gelir. Batılı anlamda görselliğin Osmanlı topraklarına girmesi Tanzimat döneminde olmuştur. Niepce-Daguerre ortak çalışmalarının 1839 yılında Fransa'da ortaya çıkışı milat kabul edilirse, Türkiye'de ilk fotoğraf çalışmaları birkaç yıl sonra başlamıştır. O yıllarda serasker Hüsrev Paşa, dört kölesini Paris'e eğitim görmeye gönderdiğinde, bu kişiler fotoğraflarını çektirerek Paşa'ya göndermişler ve o da bu fotoğrafların birini

II. Mahmut'a sunmuştur. Daguerre'in asistanlarından Compas (Kompa) 1842'de İstanbul'a gelerek fotoğraf ve fotoğrafçılığı Beyoğlu'nda tanıtmıştır. İsteyenlerin fotoğraflarını çekmiş, ücret karşılığında fotoğrafçılık dersleri vermiş ve fotoğraf makinesi satmıştır. Bu arada *Ceride-i Havadis*'in 1845 yılı 232. sayısında Carlo Naya (1816-1882) adlı bir Fransız'ın Beyoğlu'nda bir fotoğrafane açarak 60-100 kuruş karşılığında fotoğraf çektiği ilanına yer verilmiştir (Bodur, 2005, s. 95-96).

Osmanlı İmparatorluğu'nda fotoğrafı yaygınlaştıranların arasında, Diyarbakır'dan (bir iddiaya göre de Kayseri'den) İstanbul'a gelen Ermeni asıllı iki kardeş olan Abdullah Biraderler'in rolü önemlidir. Gerçek isimleri Kevork ve Wichen olan kardeşler, Kırım Savaşı zamanında İstanbul'a gelen ve stüdyo açan Alman kimyacı Rabach ile Mareşal Moltche ülkesine dönünce, onların yürüttüğü fotoğrafçılık işini üstlenmiş ve bu iki kardeş daha sonra saray himayesine girmişlerdir (Özendes, 2015, s. 197-210; Pinguet, 2021, s. 87-100). Kırım Savaşı (1853) sırasında İngiliz fotoğrafçı Roger Fenton, gezici fotoğraf laboratuvarıyla (atlı araba) çektiği savaş görüntülerini Avrupa gazetelerine göndermiştir. O güne kadar ressamların üstlendiği bu görev artık fotoğrafçılara geçmiştir. 1840'tan itibaren Osmanlı darphanesinde desinatör olarak çalışan ve İstanbul fotoğraflarıyla tanınan James Robertson (1813-1888) 1855 yılında Kırım'a gönderilmiştir. Bu arada Robertson, Osmanlı İmparatorluk topraklarında ilk sosyal içerikli fotoğrafları çekmiştir. Ardından Osmanlı gündelik sosyal yaşamını öne çıkaran fotoğrafları daha sonra Abdullah Freres, Gülmez Freres, Andreomenos, P. Sebah, Kargopoulo, Bergren gibi fotoğrafçılar çekmiştir. Daha sonra Padişah Abdülaziz'in desteğiyle, 1867'de Paris'te açılan uluslararası fuarda İstanbul fotoğrafları sergilenmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Mühendishane'ye ilk kez resim dersi konmuş ve daha sonra buradan ilk Müslüman fotoğrafçılar yetişmeye başlamıştır. Bu dönemlerde her ne kadar fotoğrafı "mekruh" ilan eden fetva verilmiş olsa bile, sürecin kazanımı fotoğrafın yarattığı görselliğin önemini fark eden toplum olmuştur (Acun, 2004, s. 97).

Saray tarafından görevlendirilen fotoğraf öğretmenleri ve gezgin fotoğrafçılar tarihin görsel kayıtlarının oluşmasında ve görsele dayalı belgesel dönemin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde Hasan Rıza, Yüzbaşı Hüsnü, Servili Ahmet, Bahriyeli Ali Sami ve Üsküdarlı Ali Rıza yaşadıkları dönemde Saray için pek çok albüm hazırlamış asker kökenli fotoğrafçılardır. Özellikle II. Abdülhamit, fotoğrafın önemini kavramış ve ondan yararlanmıştır. Sarayından çıkmadan ülkenin dört bir yanındaki olaylar hakkında fotoğraflar aracılığıyla bilgi edinmiştir. Öyle ki tahta çıkışının 25. yılında çıkarılacak aftan yararlanabilecek mahkûmların seçilmesi sürecinde imparatorluğun bütün hâpishanelerinden gruplar hâlinde çekilen mahkûm fotoğraflarından faydalanmıştır. Padişah bu girişimi ile dönemin en önemli belge fotoğraflarının oluşumuna zemin hazırlamıştır (Acun, 2008, s. 145; Bodur, 2005, s. 95-98; Özendes, 2013, s. 17-19).

Türkiye'de, 1905 yılına gelindiğinde gayrimüslimler tarafından açılmış olan 30 dolayında fotoğraf stüdyosu bulunmaktadır. Bu tarihlerde Müslüman bir Türk tarafından açılan ilk fotoğraf stüdyosu Salih Bey tarafından Hanya'da açılmıştır. Bunu, *Resne* adıyla 1910 yılında Baha Ediz'in (Rahmizade Bahattin) faaliyete geçirdiği fotoğrafhaneler ve daha sonra Sirkeci'de *Ferit İbrahim Fotoğrafhanesi* adlı bir işletmenin açılması izlemiştir. Ayrıca fotoğrafçılığın Türkiye'ye girişinden Latin harflerinin kabul edildiği 1928 tarihine kadar geçen sürede, Türkiye'de fotoğrafçılıkla ilgili olarak 41 kitap yayımlanmıştır. Aynı zamanda Sadrazam Cevat Paşa, Ahmet İhsan (Tokgöz), Halit Ziya (Uşaklıgil), Şehremini Yusuf Razi Bey, Miralay Ali Sami Bey ve Ahmet Bey gibi dönemin önde gelen devlet ricalinin, aydınların ve subayların konuyla amatörce de olsa yürüttükleri çalışmalar fotoğrafın Türkiye topraklarında yayılmasını hızlandırmıştır. Bu arada Burhan Felek, Çanakkale Muharebelerinin ve Mudanya Mütarekesinin görüntülerini içeren *Fotoğraf Rehberi* (1917) adlı bir kitabı adını kullanmadan yayımlamıştır (Özendes, 1999, s.112). Kurtuluş Savaşı'nın görsel olarak belgelenmesini sağlayan fotoğraflar ise Başkomutanlık fotoğraf subayı Esat Nedim ve Batı cephesi fotoğrafçısı olan Ethem Bey tarafından çekilmiştir. Cumhuriyet döneminde fotoğrafçılığı yaygınlaştırmaya yönelik ilk çalışmalar, 1930'larda Halkevleri öncülüğünde başlatılmış ve bu kurumun yürüttüğü kültürel çalışmalar arasında yerini almıştır (Bodur, 2005, s. 95-101; Emiroğlu, 2013, s. 646-647). Cumhuriyet döneminde yaşanan modernleşme projesinin hayata geçirilmesinin örnekleri o dönemdeki fotoğraflara da yansımıştır. Örneğin bu konudaki bir makalede Cumhuriyet dönemindeki kadın imajının fotoğraflara yansıyan hâlinin görsel tarih açısından çözümlemesi yapılmış ve fotoğraflar üzerinden Cumhuriyet modernleşmesi okunmaya çalışılmıştır (Acun, 2007, s. 91-112).

1930'lardan itibaren yaygınlaştırılmak istenen fotoğrafçılık ilk meyvesini 1936'da Basın Genel Direktörlüğü'nün organize ettiği ve düzenlediği *Türkiye, Güzellik, Tarih ve İş Memleketi* adlı sergi ile vermiştir. Türkiye'yi yurt içinde ve yurt dışında tanıtmayı amaçlayan bu sergideki 652 fotoğrafın ilk belgesel fotoğraf örnekleri olduğu söylenebilir. Bu fotoğrafların 500'ü Matbuat Umum Müdürlüğü fotoğrafçılarından çektiği 5.000 fotoğraf arasından

seçilmiş, diğerleri ise profesyonel ve amatör 22 fotoğrafçının çektiği ve sergide yer alması için gönderdiği fotoğraflardan oluşmuştur Cumhuriyet döneminin öncü fotoğrafçıları arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün fotoğrafçılarından Cemal Işıksel, Hayri Tolgay, Selahattin Giz, Nurettin Erkalıç, Şinasi Barutçu ve Baha Gelenbevi'yi sayabiliriz. 1950'li yıllardan itibaren hızla gelişen fotoğrafçılıkla uğraşanlar arasında Haluk Doğanbey, Esat Tengisma, Ara Güler, Ozan Sağdıç, Sami Güner gibi sanatçılar yer almıştır. Türkiye'nin ilk fotoğraf derneği ise Şinasi Barutçu önderliğinde Türkiye Amatör Fotoğraf Kulübü adıyla 1950'de kurulmuş ve ardından ülke genelinde fotoğraf kulüplerinin sayısı hızla artmıştır (Özendes, 2016, s. 58; Kavas, 2014, s.6-10). Örneğin 1959'da İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği (İFSAK) ülkede fotoğraf ve sinemanın yaygınlaşmasını sağlamak ve bu alanda çalışanların kültürel ve sanatsal üretimlerini geliştirmek amacıyla faaliyet yürütmektedir (<https://www.ifsak.org.tr/tarihce/>).

Görsel Verilerin Tarih Yazımında Kullanımı

Görsel bir veri kaynağı olan fotoğraf, resimden farklı olarak, var olanı olduğu hâliyle kaydettiği için görsel gerçekliğe belge niteliği kazandırır. Gerçekliğin, fotoğrafçının seçtiği perspektifle verilmesi tarihçinin bilimsel önyargı dediği duruma denk gelse de fotoğraf nesneler ve olaylar dünyasını olduğu hâliyle bize verdiği için tarihsel bilginin kaynaklarından ve analiz nesnelerinden biridir (Burke, 2000, s. 22-23). Fotoğraf geçmişe, insanların deneyimlerine ve bu deneyimleri biçimlendiren siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullara dair görsel bir belge ve kanıttır. Bu kanıt, sosyal bilimlerin ele aldığı konuyu analiz ederken diğer belgelerin yanında görselin verdiği bilgileri işleyerek ulaşacağı sonuçları kuvvetlendirebilir. Bu nedenle görselin sunduğu verileri işlerken onun dilini keşfetme amacıyla görseli üretenin bakış açısı, öne çıkarılan ve geride bırakılanın ne olduğu üzerine düşünülmelidir. Yani bir belgenin nasıl kritiği yapılıyorsa görselin de aynı biçimde kritiği yapıldığında görselin tarihsel bir veri kaynağı olduğu görülebilir (Akbaba, 2005, s. 185). Çünkü fotoğrafın somut gerçekliği ve anlık oluşu, geçmişe erişimi sürekli hâle getirmesi, onu değerli kıldığı gibi aynı zamanda görenin tanıklığını içererek, görselde temsil edilenin gerçekliğini de onaylar. Bu nedenle fotoğraf ile üretilen verilerde gören “ben” ile görülen “öteki” kayıt altına alınmış olur. Bu durum fotoğrafı ötekinin tanımlanmasında kaydedici hâline getirdiği için fotoğrafın ürettiği görseller sosyolojik, antropolojik ve etnografik verileri zenginleştirir (Edwards, 1992, s. 7-8).

Fotoğraf başta olmak üzere üretilmiş olan görseller artık başta tarih, antropoloji, sosyoloji ve siyaset bilimi olmak üzere sosyal bilimlerin önemli bir veri kaynağıdır ve bu kaynağın farkına varan sosyal bilimciler sayesinde görsel tarih (visual history) adlı bir çalışma alanı oluşmuştur. Konu hakkında Türkiye’de ilk çalışmaları yapan Acun, 2004 yılında internette “visual history” diye tarama yaptığında 57.600 İngilizce kayda ve “görsel tarih” olarak yaptığında ise 32 kayda ulaşmıştır (Acun, 2004, s.95-96). Aynı arama 30.12.2024 tarihinde yapıldığında ise yaklaşık olarak 1.560.000.000 kayıt çıkmıştır. Arama “visual history archive” diye yapıldığında ise yaklaşık 802.000.000 sonuç çıkmıştır. “Görsel tarih” olarak internette arama yapıldığında ise 113.000.000 site ve arama “görsel tarih arşivi” olarak yapıldığında ise yaklaşık 9.080.000 sonuç bulunmuştur. Aradan geçen yirmi yılda görsel tarih konusunda hem dünyada hem de Türkiye’de önemli ölçüde artış olduğu görülmektedir. Bu artış görsel tarih alanındaki araştırmacıları ve çalışmaları cesaretlendirirken sosyal bilimlerin kaynaklarını da zenginleştirmektedir. Görsel arşivlerin tarihi bir hafıza oluşturduğunun farkına varan resmî ve sivil toplum kuruluşları, insanlığın yaşadığı dönüşümlere ait ulaşılabilen resimler, fotoğraflar, belgesel filmler, videobant ve CD Romlardan oluşan bütün görsel kayıtları toplayarak görsel arşivlerin sayısını artırmışlardır. Görsel arşiv malzemelerinden resimler ister taş baskı ister kara kalem ister sulu boya veya yağlı boya resim ve minyatür olsun döneme dair yazılı kaynaklarda bulunmayan pek çok ayrıntıyı ve özelliği aksettirebilirler. Bir savaş sahnesi ya da yapılan askerî bir talim resmi, askerî değerinin yanında aynı zamanda o dönemdeki giyilen kıyafetlerin ve kullanılan silahların niteliğini göstermesi hem tarihi açıdan hem de kültür tarihi açısından oldukça değerlidir. Bu anlamda içerdiği görsellik nedeniyle minyatürler de en az diğer yazılı belgeler kadar kıymetlidir. Tarihselliği düşünüldüğünde resim ve minyatüre göre yakın tarihten itibaren tarih yazımında, araştırılan dönemi anlamak açısından fotoğraflar önemli arşiv kaynağı hâline gelmiştir. Ayrıca teknolojik gelişmelerin spesifikleşmesi sonucunda insanların kullanımına giren sinema, televizyon ve video gibi hareketli görsel malzemeler de önemli görsel arşiv kaynaklarıdır. Bu görsel kaynaklar aktüel konuları anlamak ve açıklamak için dönemin genel atmosferini sunma potansiyeline sahiptirler. Örneğin I. Dünya Savaşı’na ve Millî Mücadele dönemine ait fotoğraflar ve görüntülü kayıtlar, dönemi anlamak açısından sosyal bilimcilere büyük bir bilgi kaynağı sunar (Acun, 2011, s. 137-143; Kütükoğlu, 2017, s. 22).

Fotoğraf makinesinin yakaladığı görüntü ya da kameranın kaydettiği sahne, insan hafızasından güçlü olduğu gibi görüntüsü çekilen anın oluşturduğu standart imaj daha sonraları tarihçi tarafından sürekli olarak kullanılabilir. Ancak fotoğrafların sahih olup olmadığı ve bir fotoğrafı incelerken nerelere dikkat edileceği oldukça önemlidir ve her belgenin sahtesinin üretilmesi gibi fotoğrafın bundan muaf olmayacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle araştırmalarda bir fotoğrafı ya da bir görüntüyü arşiv malzemesi olarak kullanırken, diğer belgelerin sahih olup olmadığı konusunda nasıl titizlik gösteriliyorsa bu konuda da dikkatli olunması gerekir. Görsel malzemelerden tarih oluşturma tutkusuyla hareket edenlerin birçoğunda, fotoğrafların ve görsellerin olayları gerçekçi ve tarafsız biçimde yansıttığına dair genel bir eğilim vardır. Oysa fotoğraflar ve diğer görsel malzemeler yansız değildir. Örneğin fotoğraf, belli bir bakış açısına göre çekildiği için, ortaya çıkan görselin egemen siyasal yapıların propagandası olabileceği göz ardı edilmemelidir. Buna rağmen yazılı tarih değiştirilebilirken görsel tarihi değiştirmek olanaksızdır. Her şeye rağmen görsel arşiv malzemeleri olan imgelerin yazılı belgelerin atladığı pek çok önemli ayrıntıyı açığa çıkarma kapasitesine sahip olduğu da göz ardı edilemez (Burke, 2016, s. 169; Ertan, 2014, s. 24-25; Gümrükçü, <http://www.fotografya.gen.tr/TR,753/cumhuriyet-donemi-fotografciligimizin-gelisimi.html>). Bir fotoğraftan aldığımız bilgi ve izlenimler, bir metnin bize verdiğinden farklıdır. Bir metnin bize anlattığını göstermek için sonsuz sayıda fotoğrafa ihtiyaç duyulurken, aynı biçimde bir fotoğrafın bize gösterdiğini anlatmak için de sonsuz sayıda metin gerekir. Bir kişinin, nasıl birisi olduğunu göstermek için sayısız fotoğraf çekilebilir ya da sayısız sözcük yazılabilir. Bazen tek bir fotoğraf, bilmek istediğimizi bize anlatabilir. Fotoğrafların da yazılı metinler gibi okunmaya gereksinimleri vardır. Fotoğraflar otantik anlam kaynakları olduğu için bu anlamları okumak, içerdiği simgelerin birçoğunu açığa çıkarmak demektir. Fotoğrafa bakmak ve onu bir metin gibi okumak öğrenilebilen bir etkinliktir. Bu nedenle fotoğraflar, insanın imgeler ve onların anlamları arasında bağlantı kurabilme yeteneği sayesinde dünyayı okumada aktif rol oynayabilir (Bodur, 2005, s. 11). Fotoğraf, yazılı bir metnin aksine yalnızca tek bir dile, yani sabitlediği gerçekliğin diline sahip olduğu için potansiyeli itibarıyla araştırmacının başkasının deneyimine bakmasına ve ona şahit olmasına imkân tanır (Sontag, 2005, s. 19).

Görsel verilerin en önemlisi olan fotoğrafın tarihi bir belge olarak kullanılabilmesi için öncelikle hakiki, yani orijinal olması gerekir. Fotoğrafın, idealleştirilmiş bir kurguyu mu yoksa o anki gerçekliği mi yansıttığı konusunda güvenilir olması gerekir. Ayrıca fotoğraf, anlamlı ve ilgili alanı temsil kabiliyeti yüksek olmalıdır (Acun, 2004, s. 104-107). Fotoğraflar başta olmak üzere bütün görsel malzemelerin tarihte bir veri olarak kullanılmasında muhteva analizi, yani fotoğrafta verilenle sınırlı olan analiz metodu uygulanır. Literatüre göre muhteva analizi metodunun görsel tarih verilerine uygulanması altı aşamada gerçekleşir: İlk önce konunun belirlenmesi, belirlenen konuyu temsil yeteneği yüksek görsel verilerin seçilmesi, yapılacak analizin kategorilerinin oluşturulması, oluşturulan kategoriler doğrultusunda görsel verileri kodlamada kullanmak için standart kuralların belirlenmesi, belirlenen kategorilerin verilerdeki tekrarlarının sayılması, oluşturulan kategorilerin sıklıklarının tespit edilmesi. Muhteva analizi uzun dönemlere yayılan görsel verilerin analizinde faydalıdır. Ayrıca görsel verilerin bir belge olarak kullanılmasında muhteva analizine ek olarak niteliksel tahlil de yapılmalıdır. Bu noktada sembolist (semiyotik) analizin kullanılması gerekir. Yani görselde yer alan sembollerin anlamı ve onu kullananların sembole yükledikleri anlamların dikkate alınması gerekir. Görseldeki imajların, eşliklerin ve zıtlıkların, bağlamın, türlerin, işaret eden ve edilenin, üretilen ya da umulan özdeşimlerin ve konunun okunması ve hikâyeleştirilmesi gerekir. Bütün bunlar yapılırken de tarihin ilişkili olduğu sosyoloji, psikoloji, antropoloji, edebiyat üzerine eleştiriler ve film çalışmaları gibi diğer sosyal bilim alanlarının kavramlarından faydalanılmalı ve eldeki görsel verilerin analizi ve kritiği yapılmalıdır. (Acun, 2013, s. 423-434; Özdamar, 2016, s.31-33; Barret, 2017, s.81-87; Baykal, 2022, s.109-112). Bu anlamıyla fotoğraflar önemli tarihsel belgeler olduğu için konu hakkında Türkiye’de de birçok örnek çalışma yapılmıştır.¹

¹ Görsel verilerde muhteva ve semiyotik analizin Cumhuriyet tarihi alanında kullanımı hakkında bkz.: Bülent Akbaba, Tarih Öğretiminde Fotoğrafın Kullanımı, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 2005, 185-197; Fatma Acun, Görsel Verilerde Kadın İmajı (1923-1960), *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 2007, 91-112; Özlem Baykal, *Fotoğraf Üzerinden Milli Mücadele’de Türk Kadını (1919-1922)*, (Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019), Özlem Baykal, Görsel Tarih Çalışmalarında Fotoğraf Okuma Yöntemi, *Journal of Anglo-Turkish Relations (JATR) /Türk-İngiliz İlişkileri Dergisi*, (3/1), 2022, s.97-125 ve Özlem Baykal, Görsel Tarihin Kaynakları: Karpostal’ın Dili, *Görene Aylık E-Dergi*, (8), 2023, s.23-24. Ayrıca bkz.: Ömer Çulha, (2011). Gösterge Bilim Semiyotik Tekniği Kullanılarak Kanada Fotoğraflarının İncelenmesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13), s.409-424.

Cumhuriyet Tarihi Alanına Dair Kaynaklar ve Görsel Arşivler

Osmanlı Arşivi, devletin yıkılışı ve sonrasında Cumhuriyetin kuruluş sürecinde yaşananlar temel arşiv kaynakların başında sayılır. Ayrıca döneme ait süreli yayınlar, devlet adamı, bürokrat, asker ve toplumun iler gelenlerinin anıları önem arz etmektedir. Mondros Mütarekesi sürecinden başlamak üzere Milli Mücadele ile ilgili olarak Osmanlı Arşivi'ndeki, bilhassa Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti evrakı oldukça önemlidir. Cumhuriyet dönemi için ise Cumhuriyet Arşivi, yine bünyesinde barındırdığı zengin devlet evrakını içermesi bakımından vazgeçilmezdir. Millî Mücadele ve sonrasında Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıtları ve dönemin öner çıkan diğer devlet adamları ve komutanlarının anıları ve bu dönemdeki yerli basın faaliyetleri de temel arşiv malzemesini oluşturur. Ayrıca Meclis-i Mebusan ve Ayan Zabıtları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Düstur, Ayın Tarihi resmî yayınların vazgeçilmezlerindendir. Bakanlıklara ait arşivler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi (ATASE) Arşivi, Kızılay Arşivi ve TRT Arşivi Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve sosyal tarihi çalışmalarında önemli arşiv kaynaklardır. Türkiye Cumhuriyeti tarih çalışmalarında yabancı kaynaklar açısından İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa ve Rusya devlet arşivlerinin yanında bu ülkelerin gazete ve dergi arşivleri de ihmal edilmemesi gereken kaynaklar barındırır (Yalçın, 2017: s. 347 vd.). Bu arada Türkiye'yi ilgilendiren görsel verilerin yer aldığı yurt dışında bulunan arşivler de vardır. Bu arşivler şunlardır: Amerikan Kongre Kütüphanesi (American Congress Library),² Dünya Dijital Kütüphanesi (World Digital Library),³ Arkansas David ve Barbara Pryor Sözlü ve Görsel Tarih Merkezi (Pryor Center for Arkansas Oral and Visual History, University of Arkansas),⁴ Kuzey Texas Üniversitesi Dünya Savaşı Poster Koleksiyonu (University of North Texas Digital Library-World War Poster Collection),⁵ Archnet Arşiv: İslam Dünyasında Mimari Yapılar ve Şehircilik Görsel Arşivi,⁶ Soykırım Görsel Tarih Arşivi-USC University of Southern California Shoah Foundation (The Institute for Visual History and Education),⁷ İnternet Arşivi (archive.org),⁸ Avrupa Görsel Arşiv Projesi (EVA),⁹ İngiltere Dijitalleştirme Programı SBBAK (Arts and Humanities Research Council, AHRC- İngiltere),¹⁰ Gertrude Bell Arşivi ve Fotoğraf Koleksiyonu (The Gertrude Bell Collection- İngiltere),¹¹ Avrupa Dijital Eserler Platformu (Europeana Collections-Hollanda),¹² Güneydoğu Avrupa Görsel Arşivi (The Visual Archive Southeastern Europe (VASE) University of Basel-Almanya)¹³ ve Görsel Tarih (Deutsch Visual-History-Almanya).¹⁴

Buraya kadar adlarını verdiğimiz arşivler hem küresel tarih ve siyaset hem de Türkiye'nin tarihi ve siyasal yaşamı hakkında çalışma yapmak isteyenler için görsel malzeme ve belge sağlama konusunda önemli adreslerdir. Konumuz açısından Türkiye'de bulunan ve bünyesinde görsel veri barındıran arşivlerin kimi genel arşivler kimi de müstakil görsel arşivlerdir. Bu arşivler hakkında genel bilgiler aşağıdaki gibidir.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri'nin tarihi, dönemin maliye nazırı Safvetî Paşa'nın 1845'te Enderun'daki vesikaları tasnif ettirmesiyle başlatılabilir. Ardından 1846'da Hazine-i Evrak Nezareti'nin kurulması Devlet Arşivi'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Bu nezaretin yönetimine sadaret mektupçusu Es-Seyyid Hasan Muhsin Efendi'nin Hazine-i Evrak Nazırı olarak tayini Türkiye'deki modern arşivciliği başlatmıştır. Hasan Muhsin Efendi, 1849'da Hazine-i Evrak Nizamnamesi'ni yayımlayarak Türk arşivciliğini düzenlemiştir. Bu arşivde, uluslararası anlaşmalar, padişah fermanları, devlet yazışmaları, Divan-ı Hümayun kayıtları, meclis takrirleri, mazbatalar, kanunlar ve benzeri devlet evrakı arşivlenmeye başlanmıştır. Daha sonra bu kurum, Hazine-i Evrak

² <http://lcweb.loc.gov>

³ <http://www.wdl.org>

⁴ <http://pryorcenter.uark.edu/>

⁵ <https://digital.library.unt.edu/>

⁶ <http://archnet.org/>

⁷ <https://sfi.usc.edu/>

⁸ <https://archive.org/>

⁹ <http://www.eva-eu.org/>

¹⁰ <https://ahrc.ukri.org/>

¹¹ <http://gertrudebell.ncl.ac.uk/>

¹² <https://www.europeana.eu/portal/en>

¹³ <https://gams.uni-graz.at/context:vase>

¹⁴ <https://www.visual-history.de/>

Müdürlüğü adıyla Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlığını sürdürmüş ve 1922'de İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyetine bağlı, İstanbul'da Mahzen-i Evrak Mümeyyizliği'ne dönüşmüş ve daha sonra adı 1923'te Hazine-i Evrak Mümeyyizliği'ne çevrilmiştir. Kurum 1927'de Hazine-i Evrak Müdür Muaviniği, 1933 yılında Başvekâlet Evrak ve Hazine-i Evrak Müdürlüğü'ne, 1937'de Arşiv Dairesi Müdürlüğü'ne, 1943'te Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğü'ne ve en son 1976'da Başbakanlık Müsteşarlığı'na bağlı bir kurum olarak Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı'na dönüşmüştür. Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı arşivi, 3473 sayılı Kanuna tabi kurumlardaki, Millî Mücadele, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve sonraki dönemlere ait arşiv malzemesini, modern arşiv disiplini esaslarına göre tanzim edip devletin ve bilim dünyasının hizmetine sunmuştur. 1984 tarihinde 3056 sayılı kanun ile Cumhuriyet Arşivi, Osmanlı Arşivi ve Dokümantasyon Daire Başkanlıkları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesine alınmıştır. En son 09.07.2018 tarih ve 703 Sayılı KHK ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kapatılmış, 16.07.2018 tarih ve 11 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Devlet Arşivleri Başkanlığı kurulmuştur.

Devlet Arşivleri'nde Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e intikal eden oldukça zengin ve değerli arşiv malzemesi içerisinde, Divân-ı Hümayûn belgeleri, Bâb-ı Defteri ve Bâb-ı Âsafî'ye (Bâb-ı Âlî) ve çeşitli daire kalemlerine ait sicil, defter ve kıymetli vesika değeri taşıyan yaklaşık 95 milyonu aşkın belge ve 400 bin defter bulunmaktadır. Devlet Arşivi'nin Cumhuriyet Arşivi kısmında genel olarak 1922 yılı sonrasına ait belgeler bulunmaktadır. Bu arşive kamu kurum ve kuruluşlarından belge akışı devam etmektedir. Cumhuriyet Arşivi günümüz itibarıyla yaklaşık 30 milyon belgeyi ve 63 bin defteri muhafaza etmektedir. Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan önemli belge grupları arasında Bakanlar Kurulu Kararları, Yassıada Mahkemesi Kararları, Muamelat Genel Müdürlüğü, Nafia Vekâleti ve Cumhuriyet Halk Fırkası belgeleri bulunmaktadır (Ünal, 2015, s. 306- 307). Devlet Arşivleri'ne e-devlet üzerinden giriş yapılabilmektedir.

Yıldız Koleksiyonu ve Evrakı

Cumhuriyet'in ön tarihini anlamak açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları oldukça önemlidir. Bu açıdan II. Abdülhamit dönemine ait yazılı ve görsel arşivler özel bir öneme sahiptir. Sultan II. Abdülhamit'in şehzadelik ve 1876-1909 arasındaki padişahlık döneminde çekilen fotoğraflar, Türkiye'nin yakın tarihinin en önemli görsel arşivlerinden birisini oluşturmaktadır. Literatürde Yıldız Fotoğraf Koleksiyonu olarak da bilinen II. Abdülhamit fotoğraf arşivi, dönemin bütün Osmanlı coğrafyasından ve toplumsal kesitlerinden görüntüler içermektedir. Bununla birlikte arşivde bu döneme ait İstanbul fotoğrafları geniş bir yer tutmaktadır. Fotoğrafçılığa karşı özel ilgisi olan II. Abdülhamit, çekilen fotoğrafları bizzat kendisi gözden geçirmiş, güzel bulmadıklarının yeniden çekilmesini istemiştir. Osmanlı topraklarında bulunan tarihî eserlerin fotoğrafları, arşive katıldığı gibi Osmanlı coğrafyası dışındaki ülkelerin fotoğrafları da arşivlenmiştir. Yıldız Sarayında özenle koruma altına alınan Yıldız Koleksiyonu fotoğraf arşivinde 35 bin civarında görsel belge vardır. Bu görsel arşiv, kendi döneminin en büyük fotoğraf koleksiyonlarından birisidir. 1909 yılında farklı devlet kurumlarına dağıtılan ve 1924 yılında verilen bir kararla kütüphane ve fotoğraf koleksiyonu, İstanbul Üniversitesine geçmiştir (*Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, 2017, s. 14). II. Abdülhamit'in fotoğraf arşivine İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi üzerinden erişilebilmektedir.

Web adresi: <http://kutuphane.istanbul.edu.tr/tr/content/katalog/fotograf-albumleri-dizini>

II. Abdülhamit, fotoğrafçılığa tanıtım ve propaganda açısından önem verdiği için, ülke tanıtımı amacıyla Yıldız fotoğraf arşivinden temsil yeteneği olduğu için seçilen fotoğraflar İngiltere, Fransa, ABD ve Almanya gibi Batılı ülkelere gönderilmiştir. Bu kapsamda ABD'ye gönderilmiş olan yaklaşık 1819 fotoğraf, günümüzde Kongre Kütüphanesi'nde dijitalleştirilerek web sitesi üzerinden ücretsiz kullanıma sunulmuştur. Bu koleksiyonda, 1880'den 1893'e kadar uzanan 51 büyük formatlı albümü bulunmaktadır. Koleksiyondaki fotoğrafların çoğunu Türkiye'nin ilk yerli fotoğrafçılarından Abdullah Frères, Phébus ve Sébah & Joaillier adlı fotoğrafçılar ve bir kısmını ise askerî bir fotoğrafçı olan Ali Rıza Paşa ve İmparatorluk Mühendislik Okulu Fotoğraf Birimi çalışanları çekmiştir. Fotoğrafların bir kısmı hukuk, tıp ve askerî okullar dâhil olmak üzere öğrencileri, eğitim tesislerini, ordu ve donanma personelini ve tesislerini, can kurtarma ve itfaiye tugaylarını, fabrikaları, madenleri, limanları, hastaneleri ve hükümet binalarını kapsamaktadır. Yine fotoğrafların bir kısmı ise Bizans dönemi kalıntılarını ve Osmanlı saraylarını, anıtlarını, çeşmelerini, mozaiklerini, camilerini ve türbelerini belgelemekte ve yer yer de panoramik manzaraları ve kentsel yaşam sahnelerini içermektedir. Bu arşivde bulunan fotoğrafların görsel tarih verisi olarak kullanılabilmesi için fotoğrafa dair gerekli olan ayrıntılı tanımlamalar yapılmış ve fotoğrafçısı, çekildiği yer ve bulunduğu albüm hakkında bilgi verilmiştir.

Web adresi: <https://www.loc.gov/collections/abdul-hamid-ii/about-this-collection/>

TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi yazılı ve görsel veriler açısından önemli bir Cumhuriyet tarihi arşividir. Kütüphane birçok bilgi ve belgenin yanında görsel tarih açısından önemli bir arşiv niteliğindedir. Kütüphanede bulunan Halife Abdülmecid Efendi Koleksiyonu bunlardan biridir. TBMM Kütüphanesi koleksiyonunda bitkilerden ilaç yapımına dair belgeler, Yıldız Sarayı ve saray kompleksi içindeki diğer köşklere ait Abdullah Freres'in fotoğraf çekimlerini içeren albüm, yazar Mesud bin Edhem'in hazırladığı 1889 tarihli Paris Sergi-i Umumisi kitabı, yine aynı tarihli Fransa ve Paris'e ait çeşitli fotoğraflar, sefaret mensuplarının fotoğraf albümü, Ateliers Apollon tarafından 1329 tarihli Askeri Müze'ye ait fotoğraf albümü, Abdullah Freres'in çekimlerini içeren Palais Imperiaux et vues de Constantinople fotoğraflar, İran Şahı, ailesi, halkına ve İran manzaralarına ait 1891 tarihli fotoğraf albümü, Sırp Ordusu'na ait fotoğraf albümü, , Kudüs fotoğrafları, son halife Abdülmecid Efendi'nin yaptığı tabloların fotoğraflarına ait albüm, Topkapı Sarayı kompleksindeki çeşitli mekân ve eşyaları gösteren albüm, Granada, Madrid ve Elhamra Sarayı'na ait albüm ve Atina gibi yerlerde bulunan bazı manastırların fotoğraflarını içeren albümleri bünyesinde barındıran görsel arşiv belgeleri bulunmaktadır. Ayrıca İngiltere Avam Kamarası üyelerinden oluşan bir heyetin 1947 tarihli Ankara'yı ziyaretleri anısına hatırlanan hatıra albümü, Celal Bayar ve Adnan Menderes başta olmak üzere Demokrat Parti ve milletvekillerine ait 1950 tarihli fotoğraflar ve İran parlamento heyetinin 1958 tarihli Türkiye ziyaretlerini içeren fotoğraf albümü gibi yakın döneme dair görsel veriler araştırmacıların kullanımına açıktır. TBMM Kütüphanesi koleksiyonundan pdf dosya formatında indirilebilen fotoğrafların görsel tarih malzemesi olarak kullanılabilmesi için maalesef gerekli olan ayrıntılı tanımlaması yapılmamış, sadece fotoğrafların çekildiği yer, yıl ve bulunduğu albüm kitap olarak kullanıma açılmıştır.

Web adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/browse/itemType?value=Image>

Atatürk Kitaplığı

Atatürk Kitaplığı görsel tarih açısından önemli bir arşivdir. Atatürk Kitaplığı Kartpostal Koleksiyonu'nun temelini bu kütüphaneye bağışlanan kartpostal albümleri oluşturmuştur. Zamanın fotoğrafçıları ve fotoğraf sahipleri tarafından arşive bağışlanan bu kartpostal albümlerinden bir kısmı ile elde bulunan kartpostallar tek tek kaydedilerek yeni bir koleksiyon oluşturulmuştur. Bu şekilde oluşturulan koleksiyonun sayısı başlarda 5000 iken, çeşitli zamanlarda kütüphaneye bağışlanan kitap, kartpostal, evrak vb. koleksiyonlardan çıkan kartpostalların koleksiyona dâhil edilmesi ile bu koleksiyon zenginleşmiştir. Son zamanlarda eldeki koleksiyonun hem nicelik hem de nitelik bakımından gelişmesi için yapılan satın alımlarla koleksiyondaki kartpostalların sayısı 63000'ni aşmıştır. Atatürk Kitaplığı'ndaki görsel verilerin yer aldığı kartpostalların çoğu Türkiye ve İstanbul'u konu alan görsel veriye sahiptir. Atatürk Kitaplığı'ndaki kartpostalların konu ve coğrafi dağılımlarına yakından bakıldığında eldeki kartpostalların konu dağılımı şu şekildedir: Yaklaşık 4000 adedi İstanbul konulu olan görsellerin 10500'ü Türkiye temalıdır. Diğer görsellerin 1695'i Avrupa, 571 meslekler, 2168'i portreler, 127'si Hatlar, 350'si Konutlar, 450'si sosyal ve gündelik hayat ve 550'si ise ulaşım temalıdır. Bu zengin koleksiyonda toplamda 490 albüm bulunmaktadır. Bu verilerden anlaşılabileceği üzere, Atatürk Kitaplığı koleksiyonundaki kartpostallar sosyal ve siyasal çalışmalar yürütenler, kent tarihçileri ve kültür tarihi araştırmacıları için büyük bir görsel veri setine sahiptir. Atatürk Kitaplığı'nda bulunan bu kartpostal arşivi sadece araştırmacılar tarafından değil aynı zamanda geçmiş merak edenlere, tarihî ev ve yapılarını ispat veya restore etmek isteyen kişiler tarafından da kullanılmaktadır. Atatürk Kitaplığı Kartpostal Koleksiyonu'nun okuyucuya açık olan kısmının tamamına internet üzerinden ve ücretsiz olarak ulaşmak mümkündür.

Web adresi: <http://ataturkkitaqligi.ibb.gov.tr/ataturkkitaqligi/index.php?dil=tr&p=7&ID=5>

Millî Mücadele Arşivi

Millî Mücadele Arşivi, yazılı ve görsel veriler açısından önemli bir Cumhuriyet tarihi arşividir. Bu arşivde görsel tarih açısından Millî Mücadele ve inkılaplar dönemine ait fotoğrafların yanında, Atatürk'ün değişik zamanlarda ve ortamlarda yer aldığı fotoğraflar bulunmaktadır. Ayrıca Atatürk'ün vefatına ait fotoğrafların yanında İstanbul'da ve Ankara'da halkın bu kaybı nasıl algıladığına dair birçok görsel bulmak mümkündür. Millî Mücadele Arşivi'nde bulunan görsellere ücretsiz ulaşılabilir. Ancak fotoğrafların görsel tarih malzemesi olarak

kullanılabilmesi için gerekli olan ilgili görselin fiziksel özellikleri ve içeriklerine dair ayrıntılı tanımlaması yapılmamıştır. Sadece fotoğrafların çekildiği yer, yıl ve bulunduğu albüm hakkında bilgi verilmiştir.

Web adresi: <http://www.atam.gov.tr/fotograflar>

Askeri Tarih Arşivi (ATESE)

Askeri Tarih Arşivi yazılı ve görsel veriler açısından önemli bir Cumhuriyet tarihi arşividir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin iki cilt olarak hazırladığı *Fotoğraflarla Atatürk Albümü* ve Atatürk dönemine ait görüntüler de görsel tarih açısından önemli bir arşiv kaynağıdır. Ayrıca arşivde Atatürk ve Filistin Cephesi, Arşiv Belgeleriyle Menemen Olayı, Çanakkale Muharebelerinden Kesitler ve Fotoğraflar, Ermeni Komitelerinin Amaçları ve Eylemleri ve Kut'ul Amare Belgeleri gibi tematik çalışma alanlarının tasnifleri yapılarak araştırmacıların kullanımına açılmıştır. ATESE'de bulunan görseller üye olunmadan ücretsiz olarak indirilebilmektedir. Fotoğrafların görsel tarih malzemesi olarak kullanılabilmesi için gerekli olan fotoğrafın fiziksel özellikleri tanımlanmış ancak fotoğrafların içeriğine dair ayrıntılı tanımlaması yapılmamıştır. Sadece fotoğrafların çekildiği yer, yıl ve bulunduğu albüm hakkında bilgi verilmiştir.

Web adresi: <https://www.msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih>

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK)

Türk Tarih Kurumu, Avrupa ders kitaplarındaki Türkler hakkındaki olumsuz iddiaları bilimsel temelde yıkmak amacıyla 28.04.1930 tarihinde bizzat Atatürk'ün direktifiyle kurulmuştur. Bu anlamda Türk Tarih Kurumu, başta Türklerin medeniyet tarihine katkılarını ortaya koyma amacıyla Türkiye'de bilimsel çalışmalar yürüten temel kurumlardan biri olmuştur. Aynı zamanda bu kurum Türkiye ve dünya tarihine dair oluşturduğu yazılı ve görsel verilerle Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli bir tarihî arşividir. Zamanla TTK Arşivi başta tarih, arkeoloji ve antropoloji gibi bilimsel alanlarda oldukça zengin bir kaynak içeriğine sahip olmuştur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'na ve erken Cumhuriyet dönemine ait belgelerin zenginliği oldukça dikkat çekicidir. Arşivde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış çok sayıda bilgi ve belgenin yanında 20 bin kadar oldukça nadir eser, 1800 kadar da farklı dillerde yazılmış yazma kitap ve risale bulunmaktadır. Belgelerin yanı sıra TTK Arşivi, zengin bir fotoğraf koleksiyonunu da araştırmacıların istifadesine sunmuştur. TTK Arşivi bünyesinde bulunan kataloglar arasında 31 Mart Vakası'na dair belgeler, Enver Paşa ve arkadaşlarının 1914-1922 yılları arasındaki faaliyetlerini içeren belgeler, 3. Kafkas Ordusu Komutanı Mahmut Kâmil Paşa'ya ait belgeler, Sadrazam Tevfik Paşa ve oğlu İsmail Hakkı Okday'a ait belgeler ve Yusuf Hikmet Bayur'un notları ve yazışmaları, Rıza Tevfik'in mektupları, daha çok devlet ricaline muhtelif konularda yapılan jurnallerden oluşan belgeler ve Milli Mücadele Şerhiye Vekillerinden Mustafa Fehmi'ye ait belgeler ve bu belgelere ait fotoğraflar bulunmaktadır. Ankara'da bulunan arşiv belirli konu başlıkları dışında internet üzerinden katalog taraması yapılmasına imkân vermemektedir.

Web adresi: <https://ttk.gov.tr/arsiv/>

TRT Arşivi

TRT görsel veriler açısından önemli bir Cumhuriyet tarihi arşividir. 1927'de yayın hayatına giren radyo yayınlarının ses kayıtları, 1968'de başlayan televizyon yayınlarının büyük bir kısmının kaydını içeren TRT Arşivi, Türkiye'nin görsel-ışitsel hafızasıdır. Zamanla TRT Arşivi, dünyada sadece İngiltere ve İsveç gibi birkaç ülkede uygulanan "arşivlerin detaylı olarak tasniflenerek reproduksiyonların internette kullanıcıya sunulması" uygulamasını hayata geçirmiştir. Yapılan çalışmalarla TRT Arşivi'nin yaklaşık 200 bin saatlik bir görüntü akışına sahip görsel bir arşivi oluşmuştur. Kurulduğundan bu yana TRT Arşivi'nde toplanan görüntüler, web üzerinden paylaşımına açılmıştır. TRT'nin bu arşiv projesini paylaşımına açma girişimi 2014 yılından itibaren hayata geçmiştir. Bu proje ile TRT'nin arşiv web sitesinde, kurum tarafından kaydedilen görüntülerin yanı sıra, TRT'nin arşivinde olup, kurum henüz kurulmadan önceki dönemlere ait görüntü kayıtları da bulunmaktadır. Örneğin bu kayıtlarda Sultan II. Abdülhamit'in biat töreni, Sultan Reşad ve Damat Ferit Paşa'ya ait görüntüler, 1919 tarihli Sultanahmet Mitingi'ne ait görüntüler, Cumhuriyet'in kuruluş dönemine ve Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına ait görsel kayıtlar bulunmaktadır. Bu görüntülerin bulunduğu TRT Arşivi, tarihî, siyasi ve sosyal konuları çalışanlar için önemli bir görsel arşiv kaynağıdır. Ancak arşive ulaşabilmek için e-devlet üzerinden giriş yapmak gerekmektedir.

Farabi Dijital Kütüphanesi (IRCICA)

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT)'nin bir kuruluşu olan IRCICA bünyesinde 1980 tarihinde Kütüphane ve Arşiv Bölümü kurulmuştur. Kısa adı IRCICA olan İslam, Tarih ve Kültür Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan Farabi Dijital Kütüphanesi ülkemizde bulunan internet tabanlı web uygulamaları içerisinde “Dijital Kütüphane” ünvanının hakkını veren ender projelerden birisidir. Farabi Dijital Kütüphanesi'nin iyi tasarlanmış kullanıcı arayüzü ve filtreleme araçlarıyla desteklenmiş gelişmiş arama motoru sayesinde pdf formatında kitap, fotoğraf, harita ve benzeri türlerden belgelere kolaylıkla ulaşılabilir. Ancak ilk başlarda kütüphanenin içerdiği belge sayısının “dijital kütüphane” için yetersiz olması zamanla aşılmaya çalışılmıştır. 2006'da başlayan Ar-Ge çalışmalarıyla kütüphanede bulunan kitap, dergi, harita, CD, DVD, ayrıbasım vb. gibi verilerin işlenmesi kullanıma açılması hızlandırılmıştır. 2016 yılından itibaren arşivde bulunan eserler *Osmanlıca Matbu Eserlerin OCR Teknolojileri Geliştirilerek Taranması ve Ortak Platform Üzerinden Yayınlanması Projesi* ile araştırmacıların kullanımına açılmıştır. Farabi Dijital Kütüphanesi'nde bulunan belge türleri arasında Salmeler, Osmanlı dönemi basını, yazma Kur'an-ı Kerimler, hat eserleri, Osmanlı dönemine ait tarihî fotoğraf koleksiyonu, Resmî Türkiye Devlet Yıllıkları Koleksiyonu, haritalar, Dünya Savaşı koleksiyonu, Balkanlar'a ve Ortadoğu'ya ait dijital koleksiyonlar bulunmaktadır. Farabi Dijital Kütüphanesi, Cumhuriyet dönemine ait resmî bilgi, belge ve görsel verileri barındırması açısından önemli bir Cumhuriyet tarihi arşividir.

Web adresi: <http://e-library.ircica.org>

Hollanda Araştırma Enstitüsü Arşivi (Netherlands Institute in Turkey -NIT)

Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle ilgili Batı kaynaklı dijital arşivlerin en önemlilerinden birisi İstanbul'da bulunan Hollanda Araştırma Enstitüsü'nün (Netherlands Institute in Turkey-NIT) arşividir. Bu arşiv, Cumhuriyet tarihi çalışmaları için önemli yazılı ve görsel veriler barındırmaktadır. NIT dijital arşivi, özellikle bir süre NIT'in yöneticiliğini de yapan Osmanlı mimarisi uzmanı Hollandalı akademisyen Machiel Kiel'in fotoğraf arşivini içermektedir. Kiel'in 1960'lardan itibaren İstanbul ve Balkanlar'da çektiği Osmanlı mimari mirasını konu alan yaklaşık 1800 fotoğraftan oluşan arşivde dijitalleştirme projesi tamamladığında görsel sayısının 5000'e yaklaşacağı söylenmektedir. NIT Arşivi, özellikle Anadolu ve çevre bölgelerin tarihi, mimari ve kültürel mirası ve arkeolojisi konularında zengin ve güncel bir kütüphaneye sahiptir. Hollanda Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi'nde yaklaşık 15000 kitap ve 9000 cilt dergi araştırmacıların kullanımına açıktır. Arşivdeki görseller üye olunduğunda arşivde ücretsiz olarak kullanılabilir.

Web adresi: <http://tr.nit-istanbul.org/>

Koç Üniversitesi Kütüphanesi ve VEKAM Arşivi

VEKAM ve Koç Üniversitesi Kütüphanesi yazılı ve görsel veriler açısından önemli bir Cumhuriyet tarihi arşivi olarak kabul edilebilir. Tarihte kuruluşundan günümüze kadar Ankara ile ilgili önemli bilgi ve belgeleri derleyerek zengin bir koleksiyon oluşturan VEKAM Kütüphanesi, Ankara'nın kent hafızası işlevini üstlenmektedir. 10000'i aşan kaynak sayısı ile VEKAM Kütüphanesi, koleksiyonundaki yıllıklar, almanaklar, ansiklopediler, sözlükler ve kent rehberlerinden oluşan temel danışma kaynaklarını içermektedir. Aynı zamanda kütüphane, Ankara ile ilgili roman, anı ve biyografi gibi edebî yayınların yanında bir zamanlar Ankara'da görev yapmış yabancı ülke diplomatlarının anılarını da arşivlemektedir. Bunun yanında kütüphane kent tarihi, kültürü, bölgenin coğrafi yapısı, ekonomisi ve mimarisi ile ilgili yayınları ve seyahatnameleri de içermektedir. Arşiv, Ankara üzerine yapılmış her türden tarihsel ve kültürel araştırmaları içeren bilimsel ve akademik yayınları, yerel yönetimlerin, meslek odalarının yayımladığı raporları, yerel ve ulusal düzeyde yayınlanan gazete ve dergileri de kapsamaktadır. Bu arşivde 1900'ler öncesi Ankara'nın tarihine ışık tutan nadir gravürlerin yanında, 1900-1980 arası dönemde kentin tarihî, sosyal, kültürel ve mimari gelişiminin ve değişiminin rahatlıkla izlenebileceği fotoğraf ve kartpostallar önemli bir yer tutmaktadır. Arşivde, Cumhuriyet döneminde ve öncesinde hazırlanan Ankara'ya dair hazırlanan harita, plan ve paftalar ile başkentin planlama süreci takip edilebilmektedir. Arşivin Ankara belgeleri kısmında, Cumhuriyet öncesi dönemden kalan yazışmalar, mektuplar, davetiyeler, faturalar, afişler, ilanlar ve belgesel filmler gibi çok çeşitli görsel değeri olan belgeler bulunmaktadır. Türkiye'nin modernleşme sürecindeki eğitim kurumlarından biri olan Musiki Muallim Mektebi'ne (Ankara Devlet Konservatuvarı) ait belgeleri arşive kazandırılmış ve bu sayede arşivde, eğitim temalı materyal sayısı önemli ölçüde artmıştır. Araştırmacılar hem VEKAM Arşivi'ne hem de Koç Üniversitesi Kütüphanesi Dijital Koleksiyonları'na herhangi

bir kısıtlama olmaksızın erişebilmektedir. Arşivde Hatice Gonnet-Bağana, Hittite Collection başlığı altında Hitit tarihi ile ilgili 10000'den fazla belge ve Josephine Powell Slide Collection: başlığı altında Josephine Powell tarafından hazırlanan Anadolu'nun tarihî ve kültürel mirasına ilişkin görsel arşivde ise 20000'e yakın dijital belge bulunmaktadır. Arşivdeki görseller sadece akademik araştırmalarda kullanılmak koşuluyla kullanıma açıktır.¹⁵

Web Adresi: <http://digitalcollections.library.ku.edu.tr/cdm>

Digital SSM: Sakıp Sabancı Müzesi Dijital Kaynakları

Kişisel bir arşiv gibi algılanmasına rağmen Sakıp Sabancı Müzesi (SSM) yazılı ve görsel veriler açısından Cumhuriyet tarihi çalışmalarında önemli bir arşiv olarak kabul edilebilir. Dijital müzecilik konusunda Türkiye'de örnek olma amacı taşıyan Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi'nin, 10. yıl projeleri kapsamında başlattığı çalışmalarla Türkiye'de bir müze envanterinde bulunan tüm koleksiyon ve arşivlerini dijital ortama aktarmıştır. Proje kapsamında, kitap sanatları ve hat koleksiyonu, resim koleksiyonu, arkeolojik eserler koleksiyonu, dekoratif eserler ve mobilya koleksiyonu, Abidin Dino Arşivi ve Emirgan Arşivi'ne ait tüm belge ve görseller, yüksek çözünürlükle dijital SSM web sitesinde yer almıştır. Web üzerinden herkesin kullanımına açılmış olan arşiv 5000'e yakın koleksiyonu ve 80000'e yakın eseri içermektedir. Koleksiyonun özellikle resim ve hat sanatları açısından çok zengin içeriği bulunmaktadır.

Web adresi: <https://digitalssm.org/>

Görsel Tarih Arşivi (GTA)

Görsel Tarih Arşivi (GTA), Fatma ve Ramazan Acun tarafından yürütülen ve TÜBİTAK tarafından desteklenen, *Atatürk Döneminde Yapılan İnkılapların Yerleştirilmesi Sürecinin Görsel Veriler Yoluyla İncelenmesi (1923-1960)* konulu (Proje No: 104K080) projedir. Görsel Tarih Arşivi (GTA) çalışmaları kapsamında resmî ve özel kurumlardan ve kişisel arşivlerden basılı kitap ve dergi gibi kaynaklardan derlenen görsel materyallerin bu iş için özel hazırlanmış dijital veri tabanında tasnif edilerek toplanmasıyla oluşturulmuştur. GTA'da Türkiye'nin modernleşme süreci, özellikle Atatürk döneminde yapılan inkılaplarla ilgili fotoğraflara, kartpostallara, pullara, afişlere vs. imaj koleksiyonlarına ulaşılabilir. Arşivde yer alan görseller, tarihî değeri olan görsel imajları belirlemek ve bunları araştırmacılar ve ilgililerle paylaşmak amacıyla bir araya getirilmiştir. Cumhuriyet tarihi araştırmalarında ve tarih eğitimi amacıyla arşivdeki görsel imajlar, üye olunarak ücretsiz bir biçimde kullanıma açıktır. GTA'da bulunan görsel veriler, ortak bir görsel arşiv geliştirilmesi amacıyla hayata geçirilen *European Visual Archive*'in fotoğraf künyeleme standardı DCS (Dublin Core Standards)'a uygun olarak künyelenerek sisteme dâhil edilmiştir. GTA'da bulunan görsel imajların künyelerinde görselin yeri, zamanı, konusu, yaratıcı vs. gibi bilgiler bulunmaktadır. GTA'da bünyesinde 5917 fotoğraf, 12 resim, 14 kartpostal, 2630 pul, 223 afiş ve 213 piyango bileti de dâhil olmak üzere toplam 9009 adet görsel imaj bulunmaktadır. Projenin tamamlanmasıyla birlikte veri girişi sona ermiştir. GTA'nın kurucuları elde edilen yeni görsellerin eklenerek bu arşivin yeniden kullanıma açılması için çalışmalar yürütmektedir (Acun, 2008: s.41-43). Web tabanlı hazırlanarak kullanıma açılan GTA'nın <http://www.gorselarsiv.org> biçimindeki web sitesine daha önce ulaşılabilirken, maalesef şu an için arşive erişilememektedir.

Web adresi: <http://www.gorselarsiv.org>.

SALT Araştırma Arşivi

SALT Araştırma Arşivi bünyesinde barındırdığı zengin yazılı ve görsel verilerle Cumhuriyet tarihi açısından önemli bir arşiv olarak kabul edilebilir. Garanti Bankası tarafından desteklenen SALT Araştırma Arşivi, Türkiye'de son iki yüzyılda yaşanan toplumsal dönüşümlerden ekonomi tarihine, yürütülmüş olan sanat

¹⁵ Daha çok VEKAM arşivi desteği ile arşivdeki görsel veriler kullanılarak Cumhuriyet tarihi yazımına bir katkı niteliği taşıyan bir çalışma için bkz.: M. Sinan Niyazioğlu (2021), *Alfabe ve Matbuat: Türkiye'de Alfabe Devrimi ve Matbuat Rejimi 1928-1939*, Koç Üniversitesi VEKAM Yayınları, Ankara. Ayrıca birçok görsel arşiv kullanılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel tarih yazımına katkı yapan çalışmalar için bkz.: Derya Bengi ve Ercan Zat (2023), *100. Yılında Cumhuriyet'in Popüler Kültür Haritası – 1 (1923 – 1950) / "Her Savaşın Bir Yara"*, YKY, İstanbul; Derya Bengi ve Ercan Zat (2021), *100. Yılında Cumhuriyet'in Popüler Kültür Haritası – 2 (1950 – 1980) / "Belki Duyulur Sesim"*, YKY, İstanbul.

pratiklerinden yapıli çevreye kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsayan yazılı ve görsel belgelerin oluşturduğu arşivi dijitalleştirerek kullanıma açmıştır. Belge sayısı 1.800.000'e ulaşan ve gitgide büyüyen arşiv, koleksiyonlarını "Sanat", "Mimarlık ve Tasarım" ile "Kent, Toplum ve Ekonomi" başlıkları altında bir araya getirerek görüntüleme olanakları sunmaktadır. Araştırmacıların ve ilgililerin bilgiye rahat ve hızlı ulaşımını sağlamak için dijitalleştirilen belgelerin künyelendirilmiş bir biçimde görüntülenebildiği sitede, arşivde yer alan koleksiyonlardan seçili görseller ön plana çıkarılarak zengin birikimin farkına varılması amaçlanmıştır. SALT Araştırma Arşivinin Sanat Bölümünde Türkiye'de 1950'den bugüne gerçekleştirilen tarihî öneme sahip sergiler ile müze, bireysel girişim ve sanat dernekleri gibi sanat kuruluşlarına ait yazılı belge ve görsellerin yanı sıra küratörler ile sanatçıların her türden üretimlerine ve dönemin sanat ortamlarına dair görselleri içermektedir. Bu bölümde 5053 belge, 3603 fotoğraf, 3289 davetiye, 1851 gazete kupürü, 601 mektup, 422 dia, 346 kartpostal, 294 afiş, 216 broşür ve 181 katalog bulunmaktadır. Arşivin Mimarlık ve Tasarım Bölümü, 20. yüzyıl Türkiye'sinde etkin mimar ve tasarımcıların yaptığı eskizleri, çizimleri, haritaları, yazışmaları, sözleşmeleri, raporları, fotoğrafları, diaları, ses kaydı ve videoları içeren mesleki ve kişisel belgelerinden oluşmaktadır. Bu bölümde 9620 çizim, 8243 fotoğraf, 3220 belge, 819 gazete kupürü, 575 negatif film, 547 mektup, 534 kartpostal, 524 fotokart, 408 rapor, 404 dijital kopya, 401 not, 295 cam negatif, 213 liste, 145 zarf, 126 makale, 105 plan, 94 dosya, 84 harita, 77 dia pozitif ve 73 metin bulunmaktadır. Arşivin Kent, Toplum ve Ekonomi bölümünde ise 28681 gazete kupürü, 13787 belge, 7522 fotoğraf, 5984 dosya, 4632 gazete, 3755 dergi, 3712 mektup, 3086 kartpostal, 2053 transkripsiyon ve 1244 rapor bulunmaktadır. Bu bölümde bulunan fotoğraflar 1870'lere kadar gitmektedir. Ayrıca arşivde birçok Türk mimarın, tasarımcının ve sanatçının arşivleri de bulunmaktadır.

Web Adresi: archives.saltresearch.org

Milliyetçi Dergiler: Milliyetçiliğin Dijital Hafızası

Türk siyasal yaşamının önemli aktörlerinden biri olan Türk milliyetçiliği, Türk düşünce hayatında neşvünema etmeye başladığı dönemden itibaren konu hakkında bilim insanlarının ve düşünce adamlarının entelektüel mesailerıyla inşa edilmiş bir düşünce hareketidir. Her düşünce hareketi gibi Türk milliyetçiliği de dergi yayıncılığı üzerinden gelişim göstermiştir. Bu gelişim sürecinin her döneminde birçok farklı alanda milliyetçi düşünürler tarafından çıkarılan süreli yayınlar dönemin tartışmalarına ve bu tartışmalara yönelik milliyetçi bakış açılarını ortaya koyan önemli veri kaynakları arasında yer almaktadır. Türk milliyetçiliği süreli yayınlar yoluyla aktarılan milliyetçi düşünce birikimini unutulmaktan kurtarma amacıyla 2019 yılında Milliyetçi Dergiler Platformu kurulmuştur. Bu platform milliyetçi dergileri Türk düşünce hayatında milliyetçi birikimin gelecek nesillere aktarılması amacıyla Eksen Eğitim Sen ve İfade Fikir Derneği tarafından hayata geçirilmiştir. Bu amaçla 2019-2023 yılları arasında II. Meşrutiyet döneminden beri Türkiye'de yayımlanmış milliyetçi dergilerin oluşturduğu literatür dijital ortama aktarılmış ve www.milliyetci.org adresinden erişime açılmıştır. Projenin başlangıcında ilk önce 75 farklı dergi dijital ortama aktarılmıştır. Ardından bu dergilerin sayısı Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılında 101 dergiye ulaşmış, bu dergilere ait 3417 sayı ve 51927 yazı dijitalleştirilmiştir. Bu dijitalleştirme kapsamında ilgili dergilerde birçok resim, karikatür vb. gibi görsel yer almaktadır.

Web adresi: <https://milliyetci.org>

İslamcı Dergiler Projesi (İDP)

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihini anlamak için önemli ideolojik akımlardan biri İslamcılıktır. Bu nedenle Türkiye'de İslamcılık düşüncesi ve hareketi üzerinde en çok araştırma yapılan alanlardan biri olmuştur. Diğer ideolojik akımlar gibi İslamcılığın da Türkiye'deki serencamı daha çok dergiler üzerinden izlenebilen bir alandır. Ancak geçmişte bu alandaki birçok dergiye ulaşmakta büyük müşküller yaşanmıştır. Bu müşkülü aşma amacıyla İlmi Etüdler Derneği (İLEM), İslamcı Dergiler Projesi (İDP) adlı dijital arşiv çalışmasını başlatmış ve 1908-2010 arasında Türkiye'de yayınlanan edebî, siyasi ve dini temalı bütün İslamcı dergileri dijitalleştirmiştir. Bu kapsamda üç defa sempozyum düzenlemiş ve bunlar da kitaplaştırılmıştır. İDP kapsamında hayata geçirilen arşivde, İslamcılık düşüncesinin takip edilebileceği 393 dergi, 23020 sayı, 794402 makale ve 64069 yazarın eseri İDP Sıtkı Türkan Kütüphanesi'nde konu hakkında çalışma yapan araştırmacılara açıldığı gibi, aynı zamanda bu arşiv dijitalleştirilerek internet üzerinden erişime de açılmıştır. İDP ile Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, sosyal, dinî ve düşünsel tarihinin İslamcılık düşüncesini üreten mahfillerde nasıl alımlandığının izinin sürülmesine büyük katkı

yapılmıştır. Tamamen ücretsiz bir biçimde erişilebilen İDP'nin arşivinde detaylı araştırmalar yapılmasında izin veren bir kullanım kolaylığı vardır.¹⁶

Web adresi: <https://idp.org.tr/>

Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV)

Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV), Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) birleşmesiyle teşekkül eden Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin (TBKP) 1992 tarihindeki I. Olağan Büyük Kongresi'nde alınan karar çerçevesinde kurulmuştur. TÜSTAV, 1997 yılında “Bu Tarih Benim de Tarihimdir” sloganıyla vakıf çalışmalarını Türkiye’de sol ve emek hareketleri tarihini ortaya çıkarma ve Türkiye solunu oluşturan TKP, TİP ve TBKP’nin ürettiği bütün yazılı, sözlü, görsel, işitsel malzeme ve arşiv belgelerini toplama, koruma, kullanıma açma ve yayınlama amacıyla çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalarla Türkiye’deki sol örgütlenmeler, barış hareketleri, işçi hareketleri ve emek hareketlerine ilişkin dava dosyaları gibi bir dizi arşiv belgesi tasnif edilerek kullanıma sunulmuştur. Bu anlamıyla TÜSTAV oluşturduğu dijital arşivcilik birikimini dijital ortama aktarılmış arşiv fonlarını, süreli yayınları, kitapları, kimi görsel-işitsel arşiv malzemesini açık veri, açık bilgi prensiyle kullanıma açmıştır. Bu çalışmasıyla TÜSTAV hem Cumhuriyet tarihinin hem de Türkiye’de sol düşüncenin ve emek hareketlerinin çalışılması için literatürü zenginleştirmiştir. TÜSTAV, yürüttüğü arşivleme çalışmasının ilk döneminde RGASPI’de (Rusya Devlet Sosyal-Siyasi Tarih Arşivi) bulunan Komintern arşivlerinden, Duisburg arşivinden ve Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü’nden aldığı birçok belgeyi, mikrofilm bünyesine katarak TKP ve TBKP ile ilgili arşivi oluşturmaya başlamıştır. Arşivde yer alan belgelerden yapılan derlemeler eski Türkçeden transliterasyonlar veya yabancı dillerden Türkçeye çevrilen belgeler yayımlanmıştır. TÜSTAV arşivinde TİP, TKP, TBKP, emek ve barış hareketleri, dava dosyaları ve Arşiv Fonlarını dijitalleştirdiği gibi ayrıca Bulgaristan Devlet Arşivleri’nden 1000 sayfayı aşkın belgenin fotokopisini bünyesine katmıştır. TÜSTAV arşivi, Rusya, Bulgaristan, Macaristan, Almanya, Fransa, Hollanda gibi değişik ülkelerden ve Türkiye’de yaşayan kişilerin bağışladığı belgelerle zenginleşmiştir. Ayrıca 12 Eylül 1980 darbesi öncesine ait Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) arşivi bir fon olarak TÜSTAV arşivine dâhil edilerek kullanıma açılmıştır. TÜSTAV arşivinde süreli yayınlar, kütüphane, e-arşiv, afişler ve görsel-işitsel arşiv bölümlerinde yer alan belge ve görseller araştırmacılar için oldukça değerli bilgi kaynaklarıdır.

Web adresi: <https://www.tustav.org/>

Sonuç

Görsel malzemelerin, özellikle de fotoğrafın, tarihin kaynakları arasında yer alması ile hem tarihin bilgi kaynakları genişlemiş hem de bir yenilik olan görsel arşiv malzemelerin kullanım alanı artmıştır. Her geçen gün teknolojinin sürekli olarak gelişmesi sonucunda görsel verilerin artması, geçmişin sürekli olarak kayıt altına alınmasına ve geçmişin daha ucuza ve daha kaliteli bir biçimde saklanmasına ve çoğaltılmasına izin vermiştir. Bu durumdan sosyal bilimlerin özel olarak da tarihin faydalanmaması düşünülemez. Üstelik görsel olanın günümüz dünyasında kapladığı alanın genişliği düşünülürse, gelecek bir zamanda, bu günleri yazmak isteyenlere somut belgelerin dışında şaşmaz bir kaynak olarak görsel veriler de hizmet edecektir. Bu durumun gerçekliğini dünya genelinde oluşan görsel/dijital arşivlerin artmasına bakarak söyleyebiliriz.

Görsel tarih arşivlerinin dünya genelinde artmasında başı ABD ve Avrupa ülkeleri çekmektedir. Bu ülkelerde yer alan arşivler, özde kendi tarihleri ve toplumları hakkında dijital verileri erişime açarken, aynı zamanda Türkiye’ye ait verileri de erişime açmaktadırlar. Türkiye’de ise durum Batı’daki kadar olmasa bile, görsel tarihe konu olan dijital görüntüler ve belgeler de hem resmî hem de özel kurumların gayretleri ile kullanıcıların erişimine açılmaktadır. Bu arşivlerin dijitalleştirdiği belgelerin ve görsellerin akademik çalışmalara önemli katkılar yaptığı görülmektedir. Özellikle dijitalleştirilen belge ve görsellerin akademik çalışmalarda kullanılması Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal, sosyal ve kültürel tarihine dair bilgileri daha nitelikli hâle getirecektir. Örneğin Milliyetçi Dergiler Platformu ile milliyetçilik, İslamcı Dergiler Arşivi ile İslamcılık ve Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı

¹⁶ İDP Arşivi kullanılarak yapılan görsel tarih çalışması *Kamusallaşan İslam: Görsellerle 1960-1980 Arası Toplumsal Tezahürler*, (Edit. Lütfi Sunar, İlem Yayınları, İstanbul, 2021) adıyla yayımlanmıştır. Yine benzer bir görsel tarih çalışması ise kişisel arşivlerin yanında İSAM Kütüphanesi Arşivinin temel oluşturduğu çalışmasıyla İsmail Kara, *Resimli Cumhuriyet Din Kitabı 1-2-3*, (Dergâh Yayınları, İstanbul 2023) kitabında Türkiye Cumhuriyeti tarihinde dini olanın tarihini görseller kullanarak işlemiştir. Bu konuda İslamcı Dergiler Arşivi’nin hizmet açılmasıyla birlikte oluşan arşiv de bu amaçla kullanılabilir.

sol siyasal kimliklerin Cumhuriyet tarihi boyunca ürettikleri belge ve görsellerin de dijital olarak kullanıma açılmasıyla birlikte siyaset bilimi, tarih ve sosyoloji çalışmaları alanında zenginleşen bir literatür oluşmuştur. Bu türden tematik arşivler araştırmacılara sadece belgeler değil aynı zamanda bu belgelerle birlikte görsel veriler de sunmuştur. Ayrıca Atatürk Kitaplığı, TTK Arşivi, IRICA Arşivi, VEKAM Arşivi ve SALT Arşiv gibi hem devlet kurumlarının hem de özel kurum ve kuruluşların bir araya getirdikleri arşivlerin oluşturduğu belgelerle birlikte sunulan görsel malzemelerin oluşturduğu zenginlik, Cumhuriyet tarihi araştırmalarının yürütülmesine önemli katkılar yapma potansiyeline sahiptir. Son yıllarda özellikle bu arşivlerde bulunan görsel verilerin Cumhuriyet tarihinin yeniden yazımında kullanımı artmış olsa da görsel verilerin araştırmacıya ufuk açıcı bir belge olması için, elde olan verilerin daha ayrıntılı biçimde tasnifinin yapılarak arşivlenmesi oldukça önemlidir. Durum böyle olsa da görsel olanın akademik çalışmalarda kullanımının artması, ilgili kurum ve kuruluşların sundukları belge ve görselleri hem nicelik hem de nitelik açısından geliştirmelerini beraberinde getirecektir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar bu makalenin yayın süreciyle ilgili herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Mali Destek

Yazar bu makalenin araştırılması, yazılması ve yayınlanması için herhangi bir mali destek almamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Çalışmada etik dışı bir husus bulunmadığını, araştırma ve yayın etiğine özenle uyulduğunu beyan ederim.

Yazar Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olup, yazarın katkı oranı % 100'dür.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışma olduğunu sorumlu yazar olarak beyan ederim

Kaynakça

- II. Abdülhamit'in ABD Kongre Kütüphanesi Arşivi, <https://www.loc.gov/collections/abdul-hamid-ii/about-this-collection/>
- Acun, F. (2004). Görsellik ve Yakın Dönem Tarihi Araştırmalarında Kullanımı, *Kebikeç*, (18), 95-118.
- Acun, F. (2007). Görsel Verilerde Kadın İmajı (1923-1960), *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 91-112.
- Acun, F. (2008). *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Acun, F. (2008). Küresel Rekabette Dijital Kültür, *Türkiyat Araştırmaları*, (9), 11.46.
- Acun, F. (2017). Tarihin Kaynakları, Ahmet Şimşek (Ed.), *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji* içinde (119-150), Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Acun, F. (2013). Görselden Tarih Yazmak, Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Yazımı* içinde, Yeditepe Yayınları, İstanbul. 421-434.
- Acun, F. (2015). "Görsel Malzemeler", Vahdettin Engin-Ahmet Şimşek (Ed.), *Tarih İçin Metodoloji* içinde, Pegem Akademi Yayınları, Ankara. 356-366.
- Akbaba, B. (2005). Tarih Öğretiminde Fotoğrafın Kullanımı, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 185-197.
- Amerikan Kongre Kütüphanesi (American Congress Library), <http://lcweb.loc.gov>
- Archnet Arşiv: İslam Dünyasında Mimari Yapılar ve Şehircilik Görsel Arşivi, <http://archnet.org/>
- Arkansas David ve Barbara Pryor Sözlü ve Görsel Tarih Merkezi (Pryor Center for Arkansas Oral and Visual History, University of Arkansas), <http://pryorcenter.uark.edu/>
- Atatürk Kitaplığı Arşivi, <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/ataturkkitapligi/index.php?dil=tr&p=7&ID=5>

- Askeri Tarih Arşivi (ATESE), <https://www.msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih>
- Avrupa Dijital Eserler Platformu (Europeana Collections-Hollanda), <https://www.europeana.eu/portal/en>
- Avrupa Görsel Arşiv Projesi (EVA), <http://www.eva-eu.org/>
- Barret, T. (2017), *Fotoğrafı Eleştirmek İmgeleri Anlamaya Giriş*, (Yeşim Harcanoğlu, Çev.) Hayalperest Yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017, Ankara.
- Baykal, Ö. (2019), *Fotoğraf Üzerinden Millî Mücadele’de Türk Kadını (1919-1922)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Baykal, Ö. (2022), Görsel Tarih Çalışmalarında Fotoğraf Okuma Yöntemi, *Journal of Anglo-Turkish Relations* 3 (1), 97-125.
- Baykal, Ö. (2023), Görsel Tarih Kaynakları: Karpostal’ın Dili, *Görence Aylık E-Dergi*, (8), 23-24.
- Bengi, D., Zat, E. (2023), *100. Yılında Cumhuriyet’in Popüler Kültür Haritası – 1 (1923 – 1950) / “Her Savaşın Bir Yara”*, YKY, İstanbul.
- Bengi, D., Zat, E. (2021), *100. Yılında Cumhuriyet’in Popüler Kültür Haritası – 2 (1950 – 1980) / “Belki Duyulur Sesim”*, YKY, İstanbul.
- Berger, J. (2014). *Görme Biçimleri*, (Yurdanur Salman, Çev.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Bodur, F. (2005). *Fotoğrafın Tarihi*, Tablet Yayınları.
- Burke, P. (2000). *Tarih ve Toplumsal Kuram*, (Mete Tunçay, Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Burke, P. (2001), *Bilginin Toplumsal Tarihi*, (Mete Tunçay, Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Burke, P. (2016). *Afışten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*, (Zeynep Yelçe, Çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Cadiou, F. vd. (2011). *Tarih Nasıl Yapılır?*, (Devrim Çetinkasap, Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çulha, O. (2011). Gösterge Bilim Semiyotik Tekniği Kullanılarak Kanada Fotoğraflarının İncelenmesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13), 409-424.
- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin İzleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Digital SSM: Sakıp Sabancı Müzesi Dijital Kaynakları, <https://digitalssm.org/>
- Dünya Dijital Kütüphanesi (World Digital Library), <http://www.wdl.org>
- Edwards, E. (1992). Introduction, (Elizabeth Edwards, Ed.) *Anthropology and Photography 1860-1920* içinde (ss.7-8), Yale University Press.
- Emiroğlu, K. (2013), *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, İşbankası Yayınları, İstanbul.
- Ertan, G. (2014), Türkiye’de Fotoğrafın Tarihsel Süreci, *Kontrast Dergi*, (43).
- Gertrude Bell Arşivi ve Fotoğraf Koleksiyonu (The Gertrude Bell Collection- İngiltere), <http://gertrudebell.ncl.ac.uk/>
- Görsel Tarih Arşivi (GTA), <http://www.gorselarsiv.org>.
- Görsel Tarih (Deutsch Visual-History-Almanya), <https://www.visual-history.de/>
- Gümrükçü, C. O. (t.y.). Cumhuriyet Dönemi Fotoğrafçılığımızın Gelişimi, *Fotografya*, (4). <http://www.fotografya.gen.tr/TR,753/cumhuriyet-donemi-fotografciligimizin-gelisimi.html>, Erişim tarihi: 03.01.2025
- Güneydoğu Avrupa Görsel Arşivi (The Visual Archive Southeastern Europe (VASE) University of Basel-Almanya), <https://gams.uni-graz.at/context:vase>
- Hollanda Araştırma Enstitüsü Arşivi (Netherlands Institute in Turkey -NIT), <http://tr.nit-istanbul.org/>
- İngiltere Dijitalleştirme Programı: Sanatlar ve Beşerî Bilimler Araştırma Konseyi SBBAK (Arts and Humanities Research Council, AHRC- İngiltere), <https://ahrc.ukri.org/>
- İnternet Arşivi (archive.org), <https://archive.org/>
- IRCICA Farabi Dijital Kütüphanesi, <http://e-library.ircica.org>
- İslamcı Dergiler Projesi (İDP), <https://idp.org.tr/>

- İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği (İFSAK), <https://www.ifsak.org.tr/tarihce/>
- Kara, İ. (2023). *Resimli Cumhuriyet Din Kitabı 1-2-3*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kanburoğlu, Ö. (2007). *A'dan Z'ye Fotoğraf*, Say Yayınları.
- Kavas, U. (2014). Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemine Fotoğrafta Öne Çıkanlar ve Basında Fotoğrafın Kullanımı, *Kontrast Dergi*, (43).
- Koç Üniversitesi Kütüphanesi ve VEKAM Arşivi, <http://digitalcollections.library.ku.edu.tr/cdm>
- Kracauer, S. (2014). *Tarih Sondan Bir Önceki Şeyler*, (Tuncay Birkan, Çev.), Metis Yayınları.
- Kuzey Texas Üniversitesi Dünya Savaşı Poster Koleksiyonu (University of North Texas Digital Library-World War Poster Collection), <https://digital.library.unt.edu/>
- Kütükoğlu, M. S. (2017). *Tarih Araştırmalarında Usul*, TTK.
- Kyvig, D. E. ve M. A. Marty (2000). *Yanbaşımızdaki Tarih*, (Nalan Özsoy, Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Maza, S. (2022). *Tarihi Düşünmek*, (Çağdaş Sümer, Çev.), Foll Kitap, İstanbul.
- Millî Mücadele Arşivi, <http://www.atam.gov.tr/fotograflar>
- Milliyetçi Dergiler: Milliyetçiliğin Dijital Hafızası, <https://milliyetcidergiler.org/>
- Mubafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun*, Kanun No: 3473, Kabul Tarihi: 04.10.1988.
- Niyazioğlu, M.S. (2021). *Alfabe ve Matbuat: Türkiye'de Alfabe Devrimi ve Matbuat Rejimi 1928-1939*, Koç Üniversitesi VEKAM Yayınları, Ankara.
- Özdamar, G. (2016). Sosyolojinin ve Etnografinin Vazgeçilmezi: Fotoğraf, *Kontrast Dergi*, (50).
- Özendes, E. (1999). *Cumhuriyetin Renkleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Özendes, E. (2004). *Sebah & Joaillier'den Foto Sabah'a: Fotoğrafta Oryantalizm*, Yapı Kredi Yayınları.
- Özendes, E. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık (1839-1923)*, YEM Yayınları, İstanbul
- Özendes, E. (2016). *Türkiye'de Fotoğrafa Modern ve Çağdaş Yaklaşımlar*, YEM Yayınları, İstanbul.
- Pinguet, C. (2021). Abdullah Biraderler (1858-1899) Yükseliş ve Düşüşüyle Bir Fotoğraf Stüdyosu, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (167), 87-100.
- SALT Araştırma Arşivi, <https://archives.saltresearch.org/>
- Sontag, S. (2005). *Başkalarının Acısına Bakmak*, (Osman Akınhay, Çev.) Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Soykırım Görsel Tarih Arşivi-USC University of Southern California Shoah Foundation (The Institute for Visual History and Education), <https://sfi.usc.edu/>
- Stradling, R.(2003). *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, (Ayfer Ünal, Çev.), Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Sunar, L. (Edit) (2021). *Kamusallaşan İslam: Görsellerle 1960-1980 Arası Toplumsal Tezahürler*, İlem Yayınları, İstanbul.
- Şenyurt, O. (2015). Abdullah Biraderler'in Fotoğrafhanesi'nden Kürklü Kadın ve Şömine: Bir Arşiv Fotoğrafının Düşündürdükleri, *Kebikeç*, (40), 197-210.
- TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Arşivi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/browse/itemType?value=Image>
- Tosh, J. (2005). *Tarihin Peşinde*, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK), <https://ttk.gov.tr/arsiv/>
- Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV), <https://www.tustav.org/>
- Ünal, U. (2015). Türkiye'de Devlet Arşivleri, (Ahmet Şimşek, Ed.), *Tarih İçin Metodoloji*, Pegem-Akademi Yayınları, Ankara. 392-403.
- Yalçın, S. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Yıldız Koleksiyonu ve Evrakı, <http://kutuphane.istanbul.edu.tr/tr/content/katalog/fotograf-albumleri-dizini>

EXTENDED SUMMARY

Archives are indispensable basic data sources in the conduct of social sciences. Although it is generally accepted that archives consist of documents from the past that have historical, political, social, cultural, legal and technical value, this perception has started to change with the emergence of photography and the inclusion of visuals among the data sources to be used in historiography. Unlike painting, photography, which is a basic source of visual data, gives documentary quality to the visual reality experienced at that moment, as it records what exists as it is. Although the presentation of reality from the perspective chosen by the photographer corresponds to what historians call scientific bias, photography is one of the sources and objects of analysis of historical information presented to the researcher as the world of objects and events as it is. In this sense, the development of photography since the mid-1800s has led to the realisation that it has archival value. Especially in social history studies, visual materials have been seen among the data sources of social sciences since the 1960s. Moreover, until this period, the production of visuals was not limited to photography, but was supported by fluent visual productions such as cinema, advertising and TV. Considering the richness of the visual data generated, it has become inevitable to use these data in the fields of social sciences such as history, sociology, political science, anthropology, etc. For this reason, a field called visual history has emerged as social sciences have started to benefit from this visual accumulation while conducting their historical studies. In parallel with the increase in social science studies in the field of visual history, especially in the West since the 1960s, visual history archives have begun to form, and over time, these archives have increased and the visual document capacity of existing archives has increased.

Social scientists who have realised that the visuals produced, especially photographs, are now an important source of data for social sciences, especially history, have formed a field of study called visual history. So much so that in the first study conducted in Turkey in 2004 on the subject, 57,600 English records were found when 'visual history' was searched on the internet and 32 records were found when 'visual history' was searched. When the same search was made today, approximately 1,560,000,000 records were found, and when 'visual history archive' was searched, approximately 802,000,000 results were found. When the same search was conducted in Turkish as 'visual history', 113,000,000 sites were found and when the search was conducted as 'visual history archive', approximately 9,080,000 results were found. It is seen that there has been a great increase in visual history both in the world and in Turkey in the past twenty years. This situation encourages both visual history studies and the use of visual data in social sciences. Realising that visual materials and visual archives constitute a historical memory, official and non-governmental organisations have increased the number of visual archives by collecting all visual records of the transformations experienced by humanity, including paintings, photographs, documentary films, videotapes and CD-Roms.

In Turkey, the first attempt to create a visual history archive was the Visual History Archive established at Hacettepe University. Through the visual documents created in this archive, the history of the Republic started to be re-analysed through visuals. With the establishment of this archive and the subsequent creation of literature on the existence of a field called visual history, studies using visual history data have started to be carried out in our country. With the increase in these studies, the importance of visual data in both state archives and archives of private individuals and institutions has increased. So much so that some official institutions have created visual archives on the subject, as well as enriching the archives they have created in private initiatives that will constitute a source for conducting highly thematic studies, they have realised the archival value of visual data and started to open these archives to the use of social scientists. For example, special collections containing visual data have been created in official archives, and some private organisations have subjected the archives they have created to thematic classifications and made them available to researchers.

In this article, it is aimed to remind the importance of using visual historical data in addition to the general archival documents to be used in studies on the political, social and cultural history of the Republic of Turkey. For this purpose, firstly, the historical development of photography in the West and in Turkey will be discussed. Then, information will be given on how to analyse visual materials, especially photographs, as well as what should be considered when using visual data in historiography. Then, after giving information about the prominent visual archives in the world, informative explanations will be made about the archives created by public and private initiatives in Turkey and the content of the visual material in these archives, their suitability for use, etc. Especially in the studies of the history of the Republic of Turkey, a literature enriched in the fields of study of researchers has been formed with the digital availability of documents and visuals produced by nationalism, Islamism and leftist political identities throughout the history of the Republic. In order to remind this literature, information will be given about the documents owned by newspapers, magazines and thematic archives, which have the potential to make a significant contribution to the historiography of the Republic. The aim is to draw attention to the richness of the visual resources in the archives in order to enrich the interpretation of traditional document-based materials in historical research. It is also important to remind that the use of visual materials will increase the quality of document-based analyses. Therefore, in this article, which is hoped that the importance of visual data as a historical source and its use in social sciences will enrich the analyses made, introductory information about the content and purpose of use of visual archives in the world and in Turkey will be given in order to increase the use of visual historical material in the historical studies of the Republic of Turkey.